

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi
Eskisehir Osmangazi University History Journal

e-ISSN: 2687-3842 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esogutd>, 8/1, Mayıs 2025

Kitap İncelemesi

Berthe Georges Gaulis, Çankaya Akşamları*

Pelin Helvacı*

Öz

Bu çalışmada Fransız kadın gazeteci Berthe Georges Gaulis'nin *Çankaya Akşamları* adlı kitabının incelemesi yapı

lacaktır. Kitap, *Türk Milliyetçiliği* ve *Ankara, İstanbul, Londra: Mustafa Kemal ve Doğu'daki İngiliz Politikası* başlıkları altında yayınlanan iki kitaptan oluşmaktadır. 1896'da *Le Temps* gazetesinin muhabiri olarak İstanbul'a gelen ve uzun yıllar İstanbul'da yaşayan Gaulis, eşinin ani ölümüyle onun mesleğini sürdürmüş, son dönem Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele hakkında gözlemlerini Türk ve Fransız kamuoyuna sunmuştur. İlk yabancı kadın gazeteci olarak Mustafa Kemal Paşa'yla bir araya gelen, Anadolu hareketinin meşruluğunu savunan ve Türk-Fransız dostluğunun sağlanması gerektiğini düşünen Gaulis, Anadolu hareketinin Fransız sömürgelerini de etkileyeceğini ve Fransa'nın buna göre bir politika izlemesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Gaulis, başta Fas olmak üzere kuzey Afrika'daki Fransız çıkarlarının korunması için Fransız Sömürge Genel Valisi Mareşal Lyautey'le sık sık mektuplaşmıştır. Bir kısmı bu kitapta yayınlanan mektuplarda İstanbul'un 16 Mart 1920'deki işgalinden itibaren Fransız-İngiliz çatışması görülmekte ve Mustafa Kemal etrafında şekillenen Anadolu hareketinin askeri ve siyasi yönleri değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Millî Mücadele, yabancı gazeteciler, Berthe Georges Gaulis, Türk siyasi tarihi, Mustafa Kemal.

Berthe Georges Gaulis, Çankaya Evenings

Abstract

This study aims to review the book *Çankaya Evenings* by French journalist Berthe Georges Gaulis. The book consists of two volumes under the titles *Turkish Nationalism* and *Ankara and Istanbul, London: Mustafa Kemal and British Policy in the East*. Gaulis lived in Istanbul beginning from 1896 as a correspondent for *Le Temps*. Following the sudden death of her husband, she continued his profession. She was one of the substantial figures who presented observations about late Ottoman Empire, World War I and Turkish National Struggle to both Turkish and French audiences. She was the first foreign female journalist to meet Mustafa Kemal Pasha. Gaulis defended the legitimacy of the Anatolian movement and advocated for Turkish French friendship. She believed that the Anatolian movement would also impact French colonies, and that France should shape its policies accordingly. In this context, she frequently corresponded with Marshal Lyautey, the French Governor-General of Colonies, particularly concerning the protection of French interests in North Africa, especially in Morocco. Some of these letters, published in this book, highlight the Franco-British conflict following the occupation of Istanbul on March 16, 1920, and assess the

* Berthe Georges Gaulis, *Çankaya Akşamları*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007.

* Dr. Öğr. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye, helvacip@itu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0779-1699.

military and political dimensions of the Anatolian movement, which revolved around Mustafa Kemal.

Key words: Turkish Independence Movement, foreign journalists, Berthe Georges Gaulis, Turkish political history, Mustafa Kemal.

Berthe Georges Gaulis, Çankaya Akşamları

Fransız gazeteci Berthe Georges Gaulis'nin yazdığı *Çankaya Akşamları*, 1920-1922 arası dönemin siyasi ve askeri tarihini ele almaktadır. Kitabın adında Çankaya geçse de kitap, zannedileceği gibi yeni rejimin kurulma dönemini ve devrimleri ele almıyor, Millî Mücadele dönemini Mustafa Kemal Paşa'yı merkeze alarak inceliyor.

Kitabı yayına hazırlayan Nurer Uğurlu ile dönemin gazetecilerinden Naşit Uluğ (1902-1977)'un tanıtım yazılarıyla başlayan çalışma, aslında gazetecinin yazdığı iki ayrı kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplar, *Türk Milliyetçiliği* ve *Ankara, İstanbul, Londra: Mustafa Kemal ve Doğudaki İngiliz Politikası*'dır. Gaulis'nin yazdıklarına geçmeden önce Naşit Uluğ, giriş kısmında “Millî Mücadele’de Türk-Fransız İlişkileri” bölümünü yazarak dönem hakkında tarihsel bir arka plan vermiş, Berthe Georges Gaulis’yi tanıtmıştır.¹ Berthe Georges Gaulis, kocası Georges Gaulis'nin 1896'da *Le Temps* gazetesinin muhabiri olarak İstanbul'a görevlendirilmesiyle gelmiş, uzun yıllar İstanbul'da yaşamıştı. Georges Gaulis'nin 1912'de ani bir şekilde hayatını kaybetmesiyle, Berthe Gaulis eşinin mesleğini devam ettirmeye karar vermişti.² Berthe Gaulis, Uluğ'un sözleriyle “zekâsı ve kabiliyetiyle kısa bir zamanda ün kazanmış” ve Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşan ilk yabancı kadın gazeteci olmuştur (s. 10).

Kitapta Gaulis, Anadolu'ya geçişini ve çeşitli temaslarda bulunuşunu ayrıntılarıyla yazmıştır. Bu temaslardan biri başta Fas olmak üzere, Kuzey Afrika'daki ülkelerde Fransız çıkarını savunan Sömürge Genel Valisi Mareşal Lyautey'le olanıdır. Gaulis ve Mareşal arasındaki mektuplar, Aliye Pekin Çelik ve Zeynep Kocabıyıkoglu Çeçen tarafından derlenen *Berthe Georges Gaulis'den Mektuplar: Bir Fransız Gazetecinin Türkiye ve Ortadoğu İzlenimleri* başlığıyla 2021 yılında Koç Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Bu kitap, Gaulis'yi “istihbaratçı” olarak değerlendirirken onun Ortadoğu'da Fransız çıkarlarını korumayı hedeflediğini ve bu yüzden Anadolu hareketini

¹ Naşit Uluğ, Darülfünun Hukuk Fakültesinden mezun olmuş ve gazeteciliğe öğrenciliği sırasında 1919'da *Vakit* gazetesinde Ankara muhabiri olarak başlamıştır. Sonrasında Ankara'daki *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde Yazı İşleri Müdürü olan Uluğ, 1931 ve 1935'te Kütahya milletvekili olmuştur. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Tayyare Cemiyeti kurucu üyesi ve Ankara Belediye Meclis üyesidir. *TBMM Albümü (1920-2010)*, (Ankara: TBMM Genel Sekreterliği, 2010), Cilt 1, s. 213. Erişim 29 Kasım 2024. https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html

² Georges Gaulis Feriköy Mezarlığı'na gömülmüştür (s. 10).

yakından izlediğini göstermektedir. Gaulis'nin mektupları bu çalışmanın konusu olmadığından bahsedilmeyecek olsa da mektupların bir kısmı *Çankaya Akşamları*'nda da yayınlanmıştır. Bu mektuplarda Gaulis'nin Fas kamuoyunun "İslâm'ın zinde kuvveti" olarak kabul ettiği Anadolu hareketiyle Fransa'nın ilişki kurmasını desteklediği belirtilmektedir (s. 26). Aynı görüşte olan Mareşal de, Fransa'nın çıkarları için Sevres Antlaşması'nın değiştirilmesini ve Mustafa Kemal Paşa'yla Fransa'nın inisiyatifi ve himayesi altında yapılabilecek bir anlaşmanın Fas kamuoyunda "büyük ferahlıkla karşılanacağı" ifade etmektedir (s. 20).

Sadece İslâm dünyası değil, Sovyetler Birliği de Anadolu hareketini yakından takip etmekteydi. 1-7 Eylül 1920'de toplanmış olan Bakü Kurultayı (I. Doğu Halkları Kurultayı) bunun en önemli göstergesiydi. Kongrede İslâm dünyasının sosyalizmle ilişkisi belirlenmiş ve Anadolu hareketi gibi, köylü-işçi devrimleri olmayan ama anti-emperyalist mücadelelerin her koşulda desteklenmesi gerektiği kararı verilmişti.³ Gaulis'ye göre bu kurultay Fransa tarafından ciddiye alınmalıydı, çünkü Türkiye "İslâmiyet'in manevi merkezi" olarak konumlanmaktaydı ve bu duruş İngiltere'nin sömürgeleri için de bir emsal olacaktı (s. 148). Gaulis, notlarında TBMM'nin Sovyetler Birliği ile izlediği dostane ilişkilerden bahsetse de Mustafa Kemal Paşa'nın, Sovyetlerin Anadolu'nun içişlerine karışmasını nasıl engellediğine ve oradan gelebilecek asker ve subay desteğini nasıl reddettiğine değinmekte, İngiltere'nin doğu politikasının iflas ettiğini belirtmektedir. Ona göre "İngiliz mandası" kampanyasında beş kişi vardır: Rahip Frew, Sait Molla, Mustafa Sabri, Miralay Sadık ve Ali Kemal. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ilk anlardan başlayarak başında bulunan bu kişiler, İngiltere'nin "dama taşlarıdır" (s. 454).

Gaulis, Fas seyahatinden sonra Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'a gelmiş ve çok uzun bir yolculuktan sonra Ankara'ya varabilmiştir. 20 Mart 1921'de İstanbul'dan vapurla Antalya'ya gelen, oradan Afyon'a giden Gaulis, Ankara'dan cevap gelmemesi üzerine kentten ayrılacakken gelmesine izin verilmesi üzerine 30 Nisan 1921'de Ankara'ya varmıştır. Gaulis, Çankaya Köşkü'nde Mustafa Kemal Paşa'yı ilk görüşünü şöyle anlatır: "Hiçbir resminin kendine benzememesine rağmen, subaylar arasında Paşa'yı seçebildim. Bu, kendine has, bu tavır ve bu fevkalade bakışla, Paşa'nın ta kendisi idi; yüzünde belirsiz bir tebessüm vardı" (s. 23). Gaulis ile Mustafa Kemal Paşa'nın konuştuğu ana konu İngiliz kamuoyu ve hükümeti arasındaki farklı düşünceler ve İngiliz ajanların Anadolu'da olanları İstanbul'a aktarmalarıdır. Bir müddet Ankara'da olmayacağını belirten Mustafa Kemal,

³ Daha fazla bilgi için bk. Yavuz Aslan, *Birinci Doğu Halkları Kurultayı* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007).

Gaulis'den İngiliz ajanlardan olan Mustafa Sagir davasını takip etmesini ve Ankara'yı her yönüyle tetkik etmesini önermiştir. Gaulis, bu ziyaretinde Ankara'da on gün kalmış, 10 Mayıs 1921'de Fransa'ya dönmüştür.

Gaulis, 20 Ekim 1921'de Fransa temsilcisi Franklin Bouillon ile imzalanan Ankara Antlaşması'ndan bir müddet sonra, 21 Kasım 1921'de Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine ikinci kez Ankara'ya gelmiştir.⁴ Gaulis'ye de iki ülke arasındaki dostluğu sağlayanlardan biri olduğu için TBMM tarafından teşekkür edilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Lyautey'e de Ankara Antlaşması'ndan duyduğu memnuniyeti belirten bir teşekkür mektubu göndermiştir.

Bu birinci kısımdan sonra *Çankaya Akşamları* kitabında Eylül 1919 ile Ağustos 1921 arasındaki olayları kapsayan "Ankara, İstanbul, Londra: Mustafa Kemal ve Doğuda İngiliz Politikası" kısmını görmekteyiz. On bölümden oluşan ve kronolojik sırayla gitmeyen bu ikinci kısım kitabın içinde ayrı bir bölüm olarak basılmıştır. Burada Gaulis'nin Anadolu'ya yaptığı iki ve İstanbul'a yaptığı üç yolculuğun yanı sıra İngiltere-Fransa ilişkileri başta olmak üzere Fransız politikası ve Anadolu'daki askeri, siyasi ve toplumsal durum anlatılmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından itibaren İngiltere ile Fransa'nın arasının açık olduğunu ve gerek Anadolu'nun ve İstanbul'un işgal durumunun, gerek siyasi durumun İngiltere lehine geliştiğini belirten Gaulis, İngiltere'nin saldırgan tutumunun Fransa'yı bile hedef aldığını, bunun sonucu olarak 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin Fransız kamuoyunda benimsenmediğini ifade etmektedir (s. 55). İzmir'deki Yunan işgalini ayrıntılı bir şekilde anlatan yazar, Yunan güçlerinin İngiltere tarafından desteklendiğini, Fransa'nın ise duruşunu daha belirleyemediğini yazmaktadır (s. 96).

Fransa'ya karşı duyulan hayal kırıklığı Gaulis'nin Türk komutanlarla biraraya gelişinde de ifade edilmektedir. Gazeteci, Refet (Bele) ve İsmet (İnönü) Paşalarla yaptığı görüşmeleri anlatırken iki komutanın da Fransa'nın İngiltere'ye karşı durmadığını hayal kırıklığıyla karşıladıklarını yazmıştır (s. 136). 16 Mart 1920'deki İstanbul'un İngilizler tarafından işgalini Fransız askerlerinin bile şaşkınlıkla karşıladığını belirten Gaulis, Türk halkının Fransızlara daha yakın olduğu görülse bile İngiltere'ye karşı koymadıkları için Fransa'nın saygınlığını yitirdiğini ifade ediyordu. Gaulis'ye göre, İngilizler Osmanlı topraklarında kolonileri olmadığı için ne yapacaklarını bilmemekte, Fransızların ise 16. yüzyıldan beri kolonileri olduğunu ve bu geleneği devam ettirmek istediklerini, dolayısıyla

⁴ Türk dostu olan Bouillon, Lozan Konferansı'nda Fransa'yı temsil edecek ve İngiliz temsilci Lloyd George, Fransa Başbakanı Poincare'den bu tayini değiştirmesini istemektedir (s. 30).

“Türkleri aldatmadıklarını,” karşılığında da Türklerin “akıl danışmak” için onlara başvurduğunu belirtiyordu (s. 153).

Gaulis, ülkesine döndüğünde sadece cephelerde süren mücadeleyi ve komutanlarla görüşmelerini değil, siyasi yönden de Mustafa Kemal Paşa’yı ve Meclis’i değerlendiren yazılar yazmıştır. Gazeteci, Sakarya Savaşı’ndan bahsederken Mustafa Kemal Paşa’nın Meclis’te çok sert bir şekilde sorgulandığını ve ona Başkomutanlığın çok zor şartlarda verildiğini yazmıştır. Zaferden sonra “ani olarak” Ankara’ya gelen Mustafa Kemal, mecliste büyük bir coşkuyla karşılanmış, saldırı stratejilerini anlatmıştır. Bu savaşın “subaylar harbi” olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa, İsmet ve Fevzi Paşaların “kendi olanaklarını çok aşarak, askere güven verdiğini” söylemiştir (s. 330). Gazeteci, Ankara’yı verilen ortak ve mucizevi mücadeleyi düşünerek “modern Mekke” olarak nitelendirmekte, meclisteki çalışmaları yakından takip etmektedir. Ona göre Mustafa Kemal, on sekiz aydır telgraflarla Anadolu’da meydana gelen en küçük değişikliği bile izlemektedir ve “o artık örgütüyle birlikte bir bütündür” (s. 179). Gaulis, konvansiyonel olarak toplanan bu meclisin idari ve siyasi yönünü doğru olarak tespit etmiştir ve Mustafa Kemal’in istediği hükümet şeklini daha 1921’de şu şekilde ifade etmiştir: “Bağımsız Anadolu’yu yeni baştan kuvvetli bir yönetime kavuşturmak. (...) Demokratik kuruluşlar, hükümetin çeşitli organlarına geniş ölçüde katılma” (s. 181).

İkinci kitabın bir kısmında Gaulis, Mustafa Kemal Paşa’nın yakınında yer alan milliyetçi aydın ve siyasetçileri tanıtmıştır. Bunlar arasında Anadolu okullarında Fransızca’nın da yer alması gerektiğini savunan Maarif Nazırı Hamdullah Suphi (Tanrıöver), gazeteci Ruşen Eşref (Ünaydın), edebiyatçı ve sosyolog Ziya (Gökalp), Türk milliyetçiliğinin teorisini yazan Yusuf (Akçura), edebiyatçı Yahya Kemal ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Beyler başta olmak üzere, dilde sadeleşmeyi başlatan Namık Kemal ve Tevfik Fikret de vardır (s. 191-222). Edebiyat akımları, dil ve milliyetçilik hakkında bilgi veren bu bölümü Mustafa Kemal Paşa’nın hayatı ve İngilizlerin Anadolu hareketinin İslâm dünyasını etkileyebileceğinden korkarak onu öldürme planları yaptığını yazmıştır. Bunlardan en bilineni İngiliz Yüksek Komiserliği’nde görevli olan Rahip Frew’ün girişimidir. Gaulis’in belirttiğine göre Sivas Kongresi’nden bir gün önce, İngilizler, “Konya ve Elâzığ Valilerini altın dökerek satın almış” ve Elâzığ Valisi Galip Bey çeşitli çeteleri yanına alarak kongre yolunda Mustafa Kemal’i öldürmeye çalışmıştır (s. 297). Başarılı olamayan bu kuvvet Urfa yönüne kaçarak İngilizlerin “altın çağ” olarak andığı bir dönemi başlatmıştır. Buna göre 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgaliyle sivil ve askeri olarak her yere hâkim olduğunu düşünen İngilizlerin karşısında hiçbir güç duramayacaktır. Halbuki

Anadolu'daki ve İstanbul'daki bu işgaller, Hint Müslümanlarınca onaylanmamaktadır ve Anadolu hareketi moral, askerî ve siyasi olarak gittikçe güçlenmektedir. Gaulis, İzmit Körfezi'ne ve Boğaziçi'ne saldırılar devam ederken Hintlilerin, Yunanistan'la İngiltere'nin ittifak kurduğunu bilmediğini ve Müslüman askerlerle karşılaşınca beliren üzüntüyü tedirginlikle izlediğini yazar (s. 304). İngiltere, "İslâmın kalbini avuçları içine almak" istemektedir ve Mısır'ı Hindistan'a bağlama amacındadır. Ne var ki Mustafa Kemal etrafında şekillenen hareket planları değiştirmiş, Gaulis'nin deyiimiyle "doğudaki çılgın savaş" başlamıştır (s. 302).

Gaulis, 1924'te *La Nouvelle Turquie* (Yeni Türkiye) adında bir kitap yazmış, zaferden sonra Türk siyasetini ve Mustafa Kemal Paşa'nın konumunu ele almıştır. Hazır bulunduğu bir Çankaya sofrasını anlatan gazeteci, yaklaşık otuz kişilik sofrada Mustafa Kemal'in herkesi tanıttığını belirttikten sonra, özellikle İsmet (İnönü) Paşa ile Kazım (Karabekir) Paşa'nın başarıları üzerinde durduğunu ifade etmiş, İsmet Paşa'nın yeni Dışişleri Bakanı olduğunu ve Lozan Konferansı'nda görevlendirildiğini belirtmiştir. Ona göre Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'nden itibaren adım adım yürüttüğü siyasetle artık yenilmez bir pozisyonudadır.⁵ Gaulis, 29 Aralık 1923'te Lyautey'e gönderdiği son mektuplarından birinde Mustafa Kemal Paşa için şunları yazmıştır: "Mustafa Kemal sabırlıdır, metindir. Şef odur. Sıhhati ve gücü yerindedir. Halkın ona olan sevgisi zerre kadar değişmemiştir" (s. 37).

Berthe Georges Gaulis'nin kitabı, 1919-1922 arasındaki Millî Mücadeleyi yabancı bir gazeteci gözünden anlattığı için değerlidir. Gaulis, Anadolu hareketini sadece komuta mevkiinden izlememiş, Meclis'in nabzını da çok iyi tutmuştur. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Ali Fuat, Refet, İsmet ve Kazım Paşalarla da temasta bulunan Gaulis, Anadolu hareketini Fransız kamuoyuna tanıtan ilk gazetecilerden biridir. Gözlemleri yanında Gaulis'nin Fransa'nın Fas'taki temsilcisi Mareşal Lyautey'e yazdığı mektuplar, Fransa'nın kuzey Afrika'daki çıkarlarının görülmesi ve Anadolu hareketinin İslâm dünyasındaki karşılığını göstermesi bakımından da tamamlayıcıdır. Kitapta ayrıca Türk, İngiliz ve Yunan kaynaklardan alınan, daha önce pek görülmemiş resimler yer almakta, bu da içeriğe zenginlik katmaktadır.

Kaynakça

Aslan, Yavuz. *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.
Çelik, Aliye Pekin ve Kocabıyıkoglu, Zeynep (der.). *Berthe Georges Gaulis'den Mektuplar: Bir Fransız Gazetecinin Türkiye ve Ortadoğu İzlenimleri*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.

⁵ Bu dönemden itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi ve toplumsal görüşleri için bk. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022).

Gaulis, Berthe Georges. *Çankaya Akşamları*. çev. Türkan Andaç. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2007.
Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
TBMM Albümü (1920-2010), Ankara: TBMM Genel Sekreterliği, 2010, Cilt 1, s. 213. Erişim 29 Kasım 2024. https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html